

Tomislav ŠEPAROVIĆ
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Stjepana Gunjače b. b.
HR-21000 Split
tomislav.separovic@st.htnet.hr

UDK: 904(497.5 Benkovac)

“652”:726.8

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno:

12. svibnja 2004.

Received:

OSVRT NA NALAZ GROBA S FAUSTININIM MEDALJONOM IZ PODGRAĐA

Apstrakt

Tema rada je rimski grob slučajno otkriven 1932. godine pri poljoprivrednim radovima u podnožju Aserije. U grobu su bila pronađena četiri predmeta otkupljena za Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (onda Muzej Starina Savske i Primorske Banovine). Od njih je do danas ostao sačuvan samo luksuzni i rijetki brončani medaljon, dok su srebrna fibula, željezne škare i lucerna nestali vjerojatno u vihoru Drugoga svjetskog rata. Stoga se u radu najviše pozornosti posvećuje upravo medaljonu zahvaljujući kojemu se ovaj grob datira u zadnju trećinu drugog stoljeća.

Aserija je, uz Burnum kod Ivoševaca i Varvariju današnji Bribir, najznačajniji rimski arheološki lokalitet istraživani na prijelazu 19. u 20. stoljeće u organizaciji nekadašnjega Prvog muzeja hrvatskih spomenika. Iskopavanja na ovome mjestu otpočeo je fra Lujo Marun 1897. godine na poziv tamošnjeg župnika fra Pavla Perišića. No, Marunov interes bio je poglavito usmjeren ka starohrvatskom razdoblju, pa je istraživanje antičkih spomenika, kojih ovdje naravno nije nedostajalo, ubrzo prepustio Arheološkom zavodu iz Beča. Uz objavljene izvještaje s ovih istraživanja dragocjene podatke o ovom lokalitetu sadrže i

Marunovi *Starinarski dnevници*. Upravo su oni jasno svjedočanstvo o ugroženosti Aserije, čiji su spomenici već onda bili izloženi uništavanju i devastaciji. U njima se, primjerice, navode podatci o rušenju i oštećivanju arhitekture i kamenih spomenika, te o devastaciji rimske nekropole od strane mještana koji su otuđivali i raznim privatnim osobama prodavali mnoge vrijedne predmete.¹ Krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina prošlog stoljeća u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika (ondašnji Muzej Starina Savske i Primorske Banovine) dosta se pozornosti pridavalo otkupu spomenika. Prema priznanicama koje se čuvaju u muzejskom arhivu, ali i prema starom inventaru otkupljenih predmeta vidimo da je u Muzej dospjelo i više spomenika iz Podgrađa. Među njima pozornost privlače oni označeni kao nalazi iz groba, otkupljeni od nalaznika 1. 11. 1932. za 620 dinara, o čemu piše tadašnji kustos Muzeja Pavao Pausch.²

Iz Pauschova članka doznajemo da je u jesen 1932. godine, obrađujući svoju zemlju ispod Gradine na kojoj se u rimsko doba nalazio municipij Aserija, a u sjevernom predjelu antičke nekropole, mještanin Lisičića Roko Golem slučajno otkrio paljevinski grob. Dimenzije groba bile su 1 x 1 m dok mu je dubina iznosila 0,80 m. Grob je bio obzidan nepravilno tesanim kamenjem povezanim žbukom i s nešto ulomaka opeke, dok je s gornje strane bio pokriven pločama. Unutar groba pronađeno je više predmeta. To su bili srebrna koljena-sta fibula s lancem od srebrnih savijenih žica na koji su bila pričvršćena dva privjeska, zatim željezne škare, lucerna sa žigom CERALIS, te brončani medaljon s likom Faustine Mlađe, žene cara Marka Aurelija. Na žalost, od svih ovih predmeta danas je u muzejskoj zbirci ostao sačuvan samo medaljon. Ako se uzme u obzir koliko je muzejske građe nepovratno izgubljeno za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kada su na udaru pljačkaša bili

¹L. MARUN, 1998, 144 - 12. 7. 1906. – Bio sam u eskursiam u benkovačkoj okolici. Obašao sam Asseriju. Zgazio se kako su vladini organi prepuštali otkrivene spomenike na nemilost seljana, da, probiruć gradivo, ruše i utamanjuju spomenike. Trajanova vrata su sasna porušena, veći spomenici od glavara što slupani, što odnešeni... Srušen je i onaj važan starokršćanski važni grob... onaj veliki ulomak starokršćanskog pluteja zar razbijen, jer ga tu ne nađoh...

L. MARUN, 1998, 277 - 8. 4. 1926. – Pošao sam s našim autom najprije obaći Bribir, te za objed stigao u Benkovac. Po podne obašao sam rimsku nekropolu u Podgradu – Asseriji, koju seljani, a naročito Jure Cereni od par godina nemilo pljačkaju i predmete prodavaju većinom Mići Novakoviću, djelomično dr. I. Gligo, a vjerojatno proturuju i u Zadar. Ova nekropola leži sa sjeverne strane novog groblja u Asseriji a u općinskom pašnjaku. Grobovi su većinom u kamenim urnama, a rijetko u ozidanim. Mrtvaci su spaljivani. Predmeti su obično svjetiljke, lonci, staklenice, pejadi, fibule i slično. Najvažniji predmet tu našast jest jedna pačetvorasta iz bakra kutija vjerojatno služila je za toaletu neke ženjskinje. Vanjska strana poklopca iskićena je lišćem injestirana srebra, a u sredini jednakom izradbom stablo oko kojeg se zmija izvila. Ovu je kupio za din 50 dr. I. Gligo, kod kojeg se nahode. Seljani su dosada otvorili i otvoreni još stoje preko 200 grobova. Ovaj grdni barbarizam duboko me je potresao te sam na to upozorio kot. poglavara g. Jurkovića da je sutradan u društvu mojem i svojeg kanceliste Novakovića pošao na lice mjesta da se o tome obavijesti. Ovom prigodom snimljeno je od spomenutoga Novakovića par fotografičkih slika. Odlučeno je zabraniti taj daljni barbarizam.

² P. PAUSCH, 1932, 415.

osobito atraktivni predmeti rimskoga doba, onda je prava sreća da je upravo ovaj iznimno rijedak i vrijedan medaljon ostao sačuvan. Sadržaj groba ipak je spomenut u Pauschovoj objavi, pa ćemo na temelju toga pokušati nešto više reći o samim predmetima.

Koljenasta fibula koja je dobila ime po svojem karakterističnom obliku, spada među najraširenije tipove rimskih fibula. O njima se dosta pisalo, te stoga ovdje izdvajamo radove R. Koščević i S. Ivčević u kojima su objavljeni nalazi iz Siska i Salone i u kojima je navedena ostala relevantna literatura.³ U Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika čuvaju se ukupno 33 primjerka koljenastih fibula, a jedna je sa spojenim lancem od savijenih žica vrlo slična onoj iz Aserije. Ova, međutim, ima samo jedan kružni privjesak za razliku od aserijske, na čijem su lancu visjela dva privjeska srcolika i lunulasta oblika. Osnovne karakteristike koljenastih fibula su dvočlana konstrukcija iglenog mehanizma (spiralna s vanjskom tetivom ili zglobova), najčešće polukružna štitna pločica, slabije ili jače koljenasto svišeni luk različita presjeka, te od luka nešto uža noga.⁴ Držac je visok i često ima pojačanja s vanjske strane ležišta za iglu. Ovo je bio veoma omiljen tip fibule ipak prisutniji u istočnim nego u zapadnim provincijama. Pojava im se smješta u kraj 1. st., datiraju se u 2. i 3., a neki oblici mogu ići i u 4. st.⁵

O keramičkim rimskim svjetiljkama i njihovoj tipologiji dosta je pisano u stručnoj i znanstvenoj literaturi. Temeljnim se smatraju radovi S. Loeschcke o svjetiljkama iz vojnog logora u Vindonisi, te D. Ivanyi, koja se bavila panonskim materijalom.⁶ Od naših autora izdvajam rad B. Vikić-Belančić o antičkim svjetiljkama iz Arheološkog muzeja u Zagrebu u kojemu se donosi iscrpna domaća i strana literatura vezana za ovu temu.⁷ Keramička svjetiljka iz groba u Podgrađu spada u mlađi tip firma svjetiljki. Iz Pauscheva opisa doznajemo da je imala tri ukrasne ušice i pečat majstora CERALIS. U Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika danas nije sačuvana niti jedna slična, no inače su svjetiljke ovoga tipa dosta česte. Proizvodile su se u sjevernoj Italiji, odakle su distribuirane diljem Carstva.⁸ Što se datacije tiče, smještaju se u razdoblje Trajana i Antonina, tj. kroz cijelo drugo stoljeće.⁹

Kao jedan od grobnih priloga Pausch navodi i elegantne željezne škare s otkinutim jednim vrškom. Jasno da na temelju samo ovoga podatka teško možemo odrediti o kakvom se tipu škara radi, a pogotovo kojem razdoblju pripadaju. U novije vrijeme o antičkim škarama pisao je D. Kliškić obrađujući materijal iz Salone.¹⁰ Općenito recimo da je ovo oruđe

³ R. KOŠČEVIĆ, 1980, 27, 28; S. IVČEVIĆ, 2002, 239, 240.

⁴ R. KOŠČEVIĆ, 1980, 27.

⁵ R. KOŠČEVIĆ, 1980, 28.

⁶ S. LOESCHCKE, 1919; D. IVANYI, 1935.

⁷ B. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1975.

⁸ B. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1975, 54.

⁹ B. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1975, 56.

¹⁰ D. KLIŠKIĆ, 2002.

Sl. 1. Medaljon carice Faustine (avers)

Fig. 1. Medallion of the Empress Faustina (avers)

nalazilo široku primjenu u cijelom razdoblju Carstva. Škare su se upotrebljavale za striženje ovaca, rezanje kože i tkanina, a koristile su se i u poljoprivredi. Pridjev elegantan, koji Pausch navodi, upućuje da je možda ovdje riječ o škarama koje su bile dio toaletnog pribora, ili pak o onima koje su se upotrebljavale u medicini.

Jedini predmet iz ovoga groba koji je sačuvan do danas, kao što smo već rekli, iznimno je rijedak i luksuzan brončani medaljon o kome ćemo na ovome mjestu reći nešto više.¹¹

Medaljon se sastoji od središnjeg dijela, te rubnoga kružnog okvira. Težak je 125,82 g, promjer mu je 7,5 cm, promjer središnjeg dijela 4,3 cm. Središnji je dio s obje

¹¹ Mada je o medaljonu već detaljno pisano, zbog njegove iznimne važnosti kao spomenika rimskog municipija Aserije, on se objavljuje i u ovome časopisu. Tekst je većim dijelom preuzet iz: T. ŠEPAROVIC, 2002.

Sl. 2. Medaljon carice Faustine (revers)

Fig. 1. Medallion of the Empress Faustina (reverse)

strane ispunjen reljefnim prikazom obrubljenim kružnim rebrastim nazubljenim zadebljanjem. Rubni kružni okvir ukrašen je dvama paralelnim uzdužnim žljebovima i napuknut na tri mjesta. Na površini obiju strana medaljona većim je dijelom sačuvana fina zelena patina.

Na aversu medaljona prikazano je poprsje carice Faustine Mlađe okrenuto nalijevo. Preko ramena ima prebačen ogrtač. Kosa joj je oblikovana u frizuru koja se sastoji od više nizova uvojaka i punde karakteristične za antoninsko doba. Uokolo prikaza teče legenda FAVSTINA AVGVSTA.

Na reversu medaljona prikazana je personifikacija sreće, božica Fortuna, koja u liku do pasa gole mlade žene sjedi na prijestolju držeći rog obilja u desnici, te kormilo koje namlanja na kuglu, u ljevici. Na glavi joj je dijamant, a preko nogu ima prebačen ogrtač. Ispred nje stoji dječak pružajući joj klasje. Iza nje nalazi se stup s profiliranim vrhom na kojemu je kipiće personifikacije nade *Spes*.

Ovaj medaljon posebno ističe rubni kružni okvir, po čemu je on jedinstveni takav primjerak na području Hrvatske.¹² Ovakvi uokvireni medaljoni javljaju se u doba Hadrijana, a traju do u prvu polovicu 3. stoljeća. Nešto su češći za vladavine Antonina, od kada potječe i naš primjerak, ali je i ovih do danas sačuvano relativno malo.¹³ Jedina prava analogija za naš medaljon potječe iz Rima, no ovaj je primjerak u nekom kasnijem vremenu prerađen, i to tako da mu je prikaz na reversu djelomice krivotvoren.¹⁴ Inače, u antoninsko doba umijeće graviranja kalupa za kovanje brončanih medaljona doseglo je svoj vrhunac, a umjetničkoj ljepoti medaljona ovog vremena teško da ima premca u cijeloj rimskoj numizmatici. O tome nam živo svjedoči i naš medaljon, koji predstavlja pravo malo graversko remek-djelo. Budući da su medaljoni kao i novci u redovitom optjecaju kovani u službenim carskim kovnicama, nema nikakve sumnje da je ovaj medaljon kovani u rimskoj kovnici koja je u doba Antonina imala apsolutni monopol u kovanju novca.¹⁵ Prikaz na reversu upućuje na zaključak da je naš medaljon poslužio za darivanje prigodom proslave Nove godine. Da bismo to pojasnili, moramo najprije nešto reći o ovom Rimljanima neobično omiljenom blagdanu za koji je usko bio vezan običaj darivanja različitih prigodnih predmeta, pa je stoga on svakako bio neobično važan povod za emitiranje medaljona koji su služili u tu svrhu.¹⁶ Veliko značenje dana same Nove godine od početka Carstva povezano je sa sve većim utjecajem astrologije, a svoje korijene ima u starom rimskom vjerovanju u znamenje. Prema tom vjerovanju, što se čovjeku na taj dan dogodi, bio je znamen za cijelu iduću godinu. Toga dana Senat bi održao kratko zasjedanje na kojem bi se izrađivao horoskop za nadolazeću godinu, izrekle bi se dobre želje i razmijenili darovi poput štednih kasica, novca, te medaljona koji su pritom simbolizirali pravi novac.¹⁷ Ovi darovi nazivali su se *strenae*, a bili su nastavak staroga rimskog običaja po kojem su se uz želje za sreću razmjenjivale grančice.¹⁸ Prema Plautu *strena* je znamen Nove godine i znači proročanstvo, a na starom sabinskom jeziku ona označava zdravlje. Službene želje i darovi prenijeli bi se na 3. siječnja, što je u narodu postalo jako omiljeno, pa je ovaj dan uskoro bio najraskošnije slavljen blagdan koji je objedinio i stare rimske praznike Saturnalijske i Kompitalijske.¹⁹

¹² Ova tvrdnja temelji se na objavljenom materijalu kao i na dostupnim podacima iz hrvatskih muzeja. Privatne zbirke nisu razmatrane.

¹³ J. M. C. TOYNBEE, 1944, 17. J. M. C. Toynbee je ustanovila da je pred Drugi svjetski rat u svjetskim zbirkama i muzejima bilo poznato nešto manje od 100 ovakvih medaljona, od kojih je 57 iz razdoblja Antonina.

¹⁴ F. GNECCHI, 1912, 41, T. 70, 1.

¹⁵ H. MATTINGLY & E. A. SYDENHAM, 1930, 1; J. M. C. TOYNBEE, 1944, 45.

¹⁶ Postoje i medaljoni koje je car dijelio prilikom vladarske Nove godine, u što se ubraja dan stupanja na prijestolje, dan kada je car prvi put dobio *tribunicia potestas*, te 10. prosinca, kada se ova titula obnavljala.

¹⁷ M. P. NILSSON, 1937, 151.

¹⁸ E. MAYNIAL, 1905, 1531.

¹⁹ M. P. NILSSON, 1937, 152.

Za medaljone koji su se darivali prigodom proslave Nove godine, karakteristično je da nose prikaze koji simboliziraju različite dobre želje koje bi se na taj način upućivale određenim osobama. Osobito su česti mitološki prikazi koji se mogu dovesti u vezu sa željama za dobrim urodom odnosno plodnošću zemlje. Tako, na primjer, na jednom medaljonu Antonina Pija želje za plodnom i uspješnom Novom godinom izražene su prikazom polugologa Genija (*Genius Anni* ili *Genius Saeculi*) koji ruku naslanja na kružni zodijački pojas unutar kojega su četiri godišnja doba u liku mladih žena. Pokraj njih, kao simbol mladog ljeta, stoji goli dječak (*putto*) s rogom obilja preko ramena.²⁰ Na medaljonima Julije Mamee i Salonine prikazana su četiri godišnja doba u obliku dječaka koji raširenih ruku prihvaćaju sadržaj roga obilja, sadržaj koji prosipa carica u liku Abundancije koju slijede *Liberalitas* i *Felicitas*, dok joj je pored nogu Fortunino kormilo.²¹ Želja za plodnom nadolazećom godinom izražena je na novogodišnjim medaljonima prikazima božica Telure i Cerere, kao i prikazima drugih božanstava koja se na bilo koji način mogu dovesti u vezu s plodnošću zemlje i poljodjelstvom poput Sol, Triptolema i Providencije.²² Prikazi Bonusa Eventusa, zatim Merkura kao simbola novogodišnje sreće, te Jana, boga sretnog trenutka, također se javljaju na ovakvim medaljonima, osobito u prvoj polovici drugog stoljeća.²³ Legende na njima najčešće su povezane sa željom za srećom, te se u njima često spominju riječi *felicitas* ili *felix* npr. *temporum felicitas*, *saeculi felicitas*, *felicia tempora*, što se dovodi u vezu i sa željom za plodnošću zemlje u godini koja dolazi.²⁴ Riječ *felix* imamo i u legendi *Fortunae Felici* kao na reversu medaljona Julije Domne iz Pariza s prikazom, kao što smo već ranije naveli, istovjetnim onome na reversu Faustinina medaljona iz Podgrađa. Sreća, nada i obilje, koji su ovdje simbolično prikazani, te goli dječak s klasjem koji aludira na plodnost zemlje (vidi bilj. 9), očigledno odražavaju dobre želje koje su se upućivale za Novu godinu. Stoga je posve sigurno da je i Faustinin medaljon bio u funkciji strene, odnosno novogodišnjeg dara, koji je nekome bio darovan prigodom proslave ovoga blagdana. Osmijeh na licu sjedeće Fortune jamčio je sretnoj osobi koja ga je dobila, uspješnu nadolazeću godinu. Ta ga je osoba kao drag predmet ponijela na vječni počinak podno rimskoga municipija Aserije u kojemu je vjerojatno za života prebivala.

Sve u svemu, grob s Faustininim medaljonom iz Podgrađa veoma je zanimljiv, i zbog bogatstva nalaza i zbog činjenice da je riječ o zatvorenoj grobnoj cjelini. Ako izuzmemo škare za koje datacija nije pouzdana, vidimo da se svi ostali grobni prilozi lijepo

²⁰ F. GNECCHI, 1912, T. 48, 9; J. M. C. TOYNBEE, 1944, 92.

²¹ F. GNECCHI, 1912, T. 100, 7, T. 115, 8, T. 153, 1; J. M. C. TOYNBEE, 1944, 92.

²² J. M. C. TOYNBEE, 1944, 94 (Božica providnosti u nekim je slučajevima prikazana kao žena koja žanje).

²³ J. M. C. TOYNBEE, 1944, 93, 94.

²⁴ J. M. C. TOYNBEE, 1944, 90.

kronološki preklapaju. No, za dataciju groba svakako je presudan upravo medaljon jer predstavlja *terminus post quem*, za razliku od ostalih predmeta koji se, kako smo vidjeli, ipak datiraju u šire vremensko razdoblje. Legenda na aversu medaljona upućuje na to da je kovan još za života carice Faustine, a u razdoblju vladavine Marka Aurelija. To znači da se vrijeme njegova kovanja mora smjestiti između 161. godine, kada Marko Aurelije stupa na prijestolje, i 175., godine kada Faustina II. umire na svom putovanju u Halali u Kapadokiji. Pri dataciji groba, međutim, treba također ostaviti mogućnost da je medaljon mogao duže biti u nečijem posjedu, kao i to da je mogao promijeniti vlasnika prije nego je dospio u zemlju. Uzimajući u obzir iznesene činjenice, smatram da se grob s Faustininim medaljonom iz Podgrađa mora šire datirati, i to u zadnju trećinu drugog stoljeća.

Literatura

- GNECCHI, F., 1912. - F. Gnechi, *I Medaglioni Romani* I-III, Milano.
- IVANYI, D., 1935. - D. Ivanyi, Die Pannonischen Lampen, *Dissertationes Pannonicae*, ser. 2, br. 2.
- IVČEVIĆ, S., 2002. – S. Ivčević, *Fibule* u: Longe Salonae I i II, Split, 231–275.
- KLIŠKIĆ, D., 2002. – D. Kliškić, *Oruđe i oružje* u: Longe Salonae I i II, Split, 483–548.
- KOŠČEVIĆ, R., 1980. – R. Košćević, *Antičke fibule s područja Siska*, Zagreb.
- LOESCHCKE, S., 1919. – S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa*, Zürich.
- MARUN, L., 1998. – L. Marun, *Starinarski dnevnici*, Split.
- MATTINGLY, H & SYDENHAM, E. A., 1930. – H. Mattingly & E. A. Sydenham, *Roman Imperial Coinage*, III (Antoninus Pius to Commodus), London.
- MAYNIAL, E., 1905. - E. Maynial, *Strenae*, Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines, Paris, 1530-1532.
- NILSSON, M. P., 1937. - M. P. Nilsson, *Neujahr*, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart, 148-152.
- PAUSCH, P., 1932. - P. Pausch, Bronzani medaljon Faustine Mlađe, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 50, 1928/29, Split, 415-416.
- ŠEPAROVIĆ, T., 2002. – T. Šeparović, O medaljonu carice Faustine Mlađe iz Podgrađa kod Benkovca, *Opuscula Archeologica*, 26, 133-141.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B., 1975. – B. Vikić-Belančić, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3, sv. 9, Zagreb, 49–160.
- TOYNBEE, J. M. C., 1944. - J. M. C. Toynbee, *Roman Medallions*, Numismatic Studies, 5, New York.

Tomislav ŠEPAROVIĆ

MEDALLION REPRESENTING FAUSTINE - REMARKS ON A GRAVE FIND FROM PODGRADE

Summary

This work deals with a Roman incinerated grave accidentally found in 1932 below Gradina, Asseria in Roman time, while having field works. Precisely in the northern part of the ancient necropolis. Dimensions of the grave were 1x1m, 0.80m deep. It was constructed with irregular cut stones and mortar with some fragments of bricks and tiles on the cover. Several objects were found in the grave, a knee-shaped buckle with a chain of swung silver wires, bearing two pendants (one in a shape of a heart, another in a lunular shape), iron scissors, a lamp with the stamp CERIALIS, and a bronze medallion representing Faustina the Younger (emperor Marcus Aurelian's wife).

Although being bought off by The Museum of Croatian Archaeological Monuments (MHAS) in Split, only the medallion has been preserved until now. A great deal of the museum material, especially the most attractive one from the Roman period, was robbed during the 2 World War, being irretrievably lost. Fortunately this rather rare and valuable item was preserved.

The medallion consists of central parts and its peripheral frames. It weights 125.82 gr having the diameter of 7.5 cm, inner diameter being 4.3 cm. Both central parts are decorated with relieves with rounded, ribbed and indented knobs. Peripheral rounded frame is decorated with two alongside parallel gutters, perforated at three places. On the surface of both sides of the medallion a fine green patina (verdigris) is preserved. It is a bust of an empress Faustina the Younger turned left on the avers of the medallion. A robe over her shoulder. Her hair curled in several rows with a top-knot, as it was characteristic in time of Antonine. The image encircled by a legend FAVSTINA AUGUSTA.

The goddess Fortuna on the reverse represents the personification of good luck. It is a young woman, upper part of her body naked, sitting on a throne, a *cornu copiae* in her right hand, a helm leaning on a bowling ball in her left hand. A diadem on her head, a cloak over her legs. In front of her a boy offering ears of grain. Behind her there is a column with a profiled top and a statuette of *Spes*, personification of hope.

After its distinctive peripheral, spherical frame this medallion represents a unique specimen of the kind throughout the area of Croatia. In time of Hadrian there were these framed medallion lasting to the 1st half of the 3rd c. More often they occurred during the Antonine rule, our example being from that time. Up to now there have been but a few preserved medallions. The sole analogy to our example originates from Rome but in some later times the representation on the reverse was remodelled, that is, partly forged. Fortune, hope and abundance together with the naked boy bearing ears of grain allude to the fertility of Earth, evidently expressing good wishes for the occasion of a New Year.

All in all the grave in Podgrađe with the Faustina medallion deserves our special attention as it belonged to a closed grave unit. For all grave objects the date is reliable except for the scissors. It is the medallion, which represents *terminus post quem* for the grave while other objects may be dated in a wider period of time. Legend on the avers of the medallion indicates the time of production during Faustina's life, that is, a period of Marcus Aurelian's reign. The time of forging being very likely between 161 when Marcus Aurelian came to throne and 175 when Faustina II died on her voyage to Halali in Cappadocia. In any case while dating the grave there should be a possibility for the medallion to be in longer possession of someone as well as being at various owners before being interred. Having all these facts in mind the grave with Faustina's medallion could be broadly dated into the last third of the 2nd c.

